

Dr. Öğretim Üyesi Engin SARI

11. Hafta Çokkültürlülük ve Türkiye'de Çokkültürlülük

Yaşadığımız çağda büyük toplumsal çatışmalar, sadece ekonomik ya da politik temalar etrafında ortaya çıkmıyor; “kültürel olan”, politik taraflar arasındaki güç ve iktidar mücadelesinde, ağırlığını giderek artırıyor. 20. yüzyıl sonuna kadar, toplumsal mücadeleleri en kapsamlı şekilde kuramsallaştırabilen klasik Marksizm, bu mücadele alanını, ekonomik ve politik boyutun karşılıklılığı ile yetinerek açıkladı. Buna göre politik olan, ekonomik sınıf ve nesnel sınıf çıkarları ile okunabilirdi. Ancak özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yükselen yeni toplumsal hareketlerle birlikte, politik ile ekonomik olan arasındaki basit karşılıklılık çözülmeye, politika kültürelleşme ve aynartıkı ölçüde kültürel olan da politikleşmeye başladı. Alain Touraine’ nin (2002: 209) vurguladığı gibi, günümüzde kültürel temaların, toplumsal ve ekonomik temalar karşısında politik önceliği giderek, büyük çatışmalar ve iktidar mücadeleleri daha çok kültürel sorunlar etrafında belirginleşiyor. Touraine (2002:197) büyük toplumsal mücadeleleri üç döneme ayırıyor. Buna göre sanayi öncesi dönemde, toplumsal mücadelenin ve çatışmanın konusu, sivil ve siyasal haklar etrafında şekillenmiştir. Daha sonra sanayi toplumuna geçildiğinde, en büyük ve önemli sorun toplumsal haklar, işçi haklarıydı. İçinde bulunduğumuz dönemde ise politik mücadele, kültür haklar etrafında gerçekleşmektedir. Ulusal, dinsel, etnik, yerel azınlıklara ilişkin kimlik politikaları, kültürel haklar etrafındaki politik mücadeleleri kapsamaktadır.

Çokkültürlülük Kuramları: Kültürel çeşitliliği ve kimlikleri kavramanın çeşitli biçimleri

Bhikhu Parekh de (2002: 2) 20. yüzyılın sonundan itibaren yerli halklar, ulusal azınlıklar etnokültürel uluslar, eski-yeni göçmenler, feministler, eşcinseller ve yeşiller gibi grupların öncülük ettiği düşünsel ve politik akımların ortaya çıktığına dikkat çeker. Bu gruplar toplumdaki baskın kültürden farklı olan, onaylanmayan, çeşitli ölçülerde bastırılmaya çalışılan yaşam görüşleri ve tarzlarını temsil etmektedir.

Bu gruplar, toplumun büyük kısmının sosyal yaşamın koşullarını belirlemek için tek doğru, gerçek ve normal yol bulunduğu inancına dayanan türdeşleştirici ve asimile eden baskısına karşı direnmektedir. Kimliklerinden doğan ve bunu oluşturan kültürel farklılıklarının meşruluğunun toplum tarafından kabul görmesini istemektedirler.

Bütün bunlar, çoğunluk toplum tarafından, söz konusu kolektivitelere ait kültürel farkın ve kimliğin tanınması talebini içermektedir. Parekh'in de vurguladığı gibi tanınma politikası, çokkültürlülük sorunları ve kimlik mücadeleleri ile ortaya çıkmış değildir. Sosyal adalet ve ekonomik haklar gibi daha eski politikalarla da ilgilidir. Örneğin klasik sosyalizmin, fakirlere ve ezilenlere daha iyi ekonomik olanaklar verilmesiyle olduğu kadar, yeni bir kültür ve toplumsal ilişki biçimleri yaratmakla da ilişkili olduğu için bir kültürel gündeme sahiptir.

Tanınma politikaları, yalnızca kimlik ve farklılık sorunlarıyla ilgileniyor görünebilir ancak bu politikaların ekonomik ve politik yapıdan ayrılamayacağı da kabul edilmektedir. Kimliklerin kendilerini ifade etmek için, farklılığı teşvik eden bir ortama, maddi kaynak ve fırsatlara, uygun yasal düzenlemelere ihtiyaçları vardır.

Bugün çokkültürlülük, sosyal bilimler yazınında göç çalışmalarından, etnisite çalışmalarına kadar geniş bir çerçeve içinde,

Kimlik ve tanınma politikalarının içerdiği kültürel sorunları değerlendirip çözümlenmek,

Bu sorunlara karşı politika önermek için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkıyor.

Çokkültürlülük, tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değildir, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimlikle, ilgilidir.

Bir başka deyişle bireysel seçimden kaynaklanan farklılıkla değil kültürden kaynaklanan farklılıklarla yani kültürel çeşitlilik ile ilgilidir.

Modern toplumlarda farklı kültürel çeşitlilik biçimlerinden bahsedilebilir. Parekh (2002) çok kültürlü toplum ve çokkültürcülük terimlerini, modern toplumdaki farklı kültürel çeşitlilik biçimlerine gönderme yaparak kullanır. Yaygın olan üç çeşitlilik biçimi sayar:

Birincisinde toplumun üyelerinin çoğu ortak bir kültürü paylaşır, ancak yaşamın belli alanlarında farklı inanç ve uygulamaları benimsemiştir. Bunlar alternatif bir kültür oluşturmaz, varolanı çoğaltmakla ilgilidirler.

İkincisinde toplumun bazı üyeleri baskın kültürün merkezi değerlerine eleştirel yaklaşır ve bunları yeniden kurgulamaya çalışır.

Üçüncüsü toplum içinde kendi kültürel yapılarına ve uygulama sistemlerine göre yaşayan ve belli ölçüde örgütlenmiş toplulukların ve kültürel grupların ortaya çıkardığı çeşitlilik biçimidir. Şu halde çokkültürlülük terimi en çok üçüncü tip toplumun niteliği olarak kullanılmaktadır.

- Bu durumda çokkültürlü toplum, içinde iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun yaşadığı toplumdur.
- Çokkültürlü toplumlar kültürel çeşitliliğe iki biçimde yaklaşırlar. Toplum çeşitliliği hoş karşılayıp destekleyebilir ve farklı toplulukların kültürel taleplerine saygı duyarak, çeşitliliği kendine bakışın bir parçası olarak algılayabilir.
- Bu durumda toplumu çokkültürcü olarak tanımlamak mümkündür. Bunun alternatifi olarak toplum, tekkültürcü bir yaklaşımla, farklı kültürel toplulukları belli ölçülerde baskın kültür içinde asimile etmeye çalışabilir.

Kültürel çeşitliliğe, kimlikleri tanıma ve onların taleplerine saygı duyma şeklinde yaklaşılması liberal siyaset kuramcısı Charles Taylor'un geliştirdiği çokkültürlülük kuramının temelini oluşturur.

Taylor'a göre (2005: 50-52), farklılıklar arası etkileşime ve diyalojiye bağlı olarak gelişen kültürel kimlikler eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmelidir ve sahici bir çoğulculuk, kimliklerin "tanınmasıdır". Kültürel farklılıkları tanımamak ya da yanlış tanımak bir baskı biçimi haline gelebilir.

Tanınma politikasını savunmak, çokkültürlülüğe de olumlu yaklaşmayı gerektirir. Çokkültürlülük mutlak kültürel farklılıklar hakkında değildir; çünkü birbiri ile kesişen kimlikler, kültürü özcü bir şekilde kavrayanların içinde hep varolmuştur (Baumann, 2006: 87).

Terence Turner (1993: 411) çokkültürlülük ile ilgili bir tehlikeye dikkat çeker:

Terence Turner (1993: 411) çokkültürlülük ile ilgili bir tehlikeye dikkat çeker:

“Çokkültürlülük, kültür kavramının etnik kimlik ile birleştirildiği bir kimlik siyaseti biçimini almaktadır. Antropolojik açıdan, bu hareket ya da en azından bunun daha basit ideolojik biçimleri hem kuram hem de uygulamadan kaynaklanan tehlikelerle doludur. Kültür düşüncesini etnik bir grup ya da ırkın mülkü gibi özcüleştirme riski göze alır; kültürlerin bağılıklarını ve karşılıklı bağımsızlıklarını aşırı vurgulayarak bunları ayrı varlıklar olarak somutlaştırmayı göze alır; topluma uyum sağlamak için baskılayıcı taleplerin potansiyel olarak meşrulaşması koşuluyla kültürlerin iç homojenliğine aşırı vurgu yapmayı göze alır.”

Turner'a göre (1993: 412) çokkültürcülük, daha yaşamsal, açık ve demokratik bir ortak kültür inşa etmek için, egemen ve azınlık kültürlerinde ortak olan temel nosyon ve ilkeleri sürekli zorlamanın, yeniden gözden geçirmenin ve görecelileştirmenin gereğini vurgulamalıdır (Baumann, 2006).

Bu durumda çokkültürcülük bir yandan kültürel çeşitliliğe hak ettiği önemi verirken, bir yanda da kültürün sınırları içindeki çoğulculuğu koruyup teşvik edebilmelidir.

Türkiye'de Çokkültürlülük ve Çokkültürlülüğe Bakış Açıları

Türkiye'de kültürel çeşitlilik, ulusun ve ulus devletin inşası projesinin gölgesi altında kaldığından olsa gerek, sosyal bilimlerin inceleme alanına çok geç girmiştir.

20. yüzyılın ortalarına kadar, hakim kültür ve kimlik politikaların dışında, kültürel çeşitliliği, devlet söyleminin dışında kalan kültürel kimlikleri inceleyen yerli çalışmalar yok denecek kadar azdır. Mevcutlar da yabancı bilim insanlarının çalışmaları olmuştur.

Türkiye’de kültürel kimlikler üzerine, kuramsal ve görgül çalışmaları içeren yeterli bir külliyatın ve bilgi birikiminin oluştuğunu söylemek güçtür. Bu konulardaki çeviri çalışmalar artmaktadır. Bunların kuramsal ve kavramsal boyutları ele almak bakımından yararlı olmakla birlikte, elbette Türkiye’nin kültürel ve politik özgüllüklerini bütünüyle kapsamaları beklenemez.

Türkiye’de etnik ve kültürel kimlikler üzerine Batılı araştırmacıların 1970’lere kadar etnik kimlikler ve gruplar üzerine yaptığı araştırmalar vardır ancak bunlar daha sonra giderek azalmıştır. Somersan da (2004: 3) Türkiye’deki kültürel gruplar ve etnisiteler üzerine yapılan araştırmaların az olmasının yanı sıra Türkçede sorunu kavramsal ve kuramsal boyutlarıyla inceleyen çalışmaların çok sınırlı olduğunu belirtir.

Türkiye”de etnik ve kültürel kimlik konuları uzun yıllar tabu olduğu ve ceza kanunlarına göre suç sayılabildiği için sosyal bilimler de bu konulardan uzak durmuştur.

1980”lerden 2000”li yıllar arasındaki “düşük yoğunluklu çatışma dönemi” etnik ve kültürel kimlik konularında hakim politik dilin dışında konuşmanın hukuki müeyyideleri sosyal bilimlerin bu konuda suskun kalmasına neden olmuştur.

Peter Alford Andrews “Ethnic Groups of Turkey” başlıklı çalışmasında (1970’li yıllara kadarki literatürü tarayarak 50’ye yakın ayrı etnik grup saptar ve Türkiye’de etnik grupların haritasını çıkartır.

Ancak günümüzde Türkiye’de kültürel kimliklere ve çeşitliliğe ve çokkültürlülüğe yaklaşımları iki ekseninde düşünmek mümkündür. Bu da kültürü anlama biçimine göre sınıflandırılabilir. Kültür bir bireyin ya da topluluğun sahip olduğu bir öz müdür, yoksa tarih içinde biçimlenen bir süreç midir?

Ulus olarak örgütlenmiş bir toplumda, kültürel çeşitliliği ve çokkültürlülüğü politik bir sorun olarak, toplumsal istikrar ve politik iktidar açısından bir sorun olarak görenler, kültürü özcü bir şekilde kavrar. Özcülük için ulusal, dinsel ve etnik kültürler tamamlanmış nesnelere, her türlü eylemi belirleme gücüne sahiptir. Kültür hakkındaki bu özcü görüşün, çokkültürlülük sorunları için herhangi bir yanıtı olamaz. Türkiye’de muhafazakar, liberal ve dogmatik sol düşünce içinde özcü kültür kavrayışı, çokkültürlülüğü ve çokkültürcülüğü yok sayma, ve ithal ve yapay bir kavram olarak dışlama olarak görünürlük kazanabilmektedir.

Özcü yaklaşımlara karşı, kültürleri, bir oluşum ve süreç olarak gören yaklaşımdan da bahsetmek gerekir. Örneğin Stuart Hall'ün (1998) kültürel kimlik görüşü, kültürü süreç ve oluşum olarak kavramayı önerir. Kültürel kimlik tanımında birçok benzerlik noktasını kabul eder ancak derin ve önemli farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklar da “gerçekten ne olduğumuzu” ve tarih işin içine girdiği için, zaman içinde “bize ne olduğunu” belirler. Bu farklılıkları ve değişimleri kabullenmeden, “tek deneyim ve tek kimlik” üzerine konuşamayız. Bu yaklaşımda kültürel kimlik, bir “(var) olma” sorunu olduğu kadar, “oluşma” sorunudur da (Hall, 1998:174-177).

“Kimlik gemiŒ olduğu kadar, geleceğe de aittir. Kültürel kimliğin, zamanı, mekanı, tarihi ve kültürü aŒan bir niteliği yoktur. Kültürel kimlikler bir yerlerden gelir, tarihlere sahiptirler. Ancak tarihsel olan her Œey gibi, sürekli bir dnŒm içindedir. ‘z’leŒtirilmiŒ bir gemiŒ içinde sabit bir nitelik taŒımaktan uzaktır. Kültürel kimlikler, tarih, kültür ve iktidar arasındaki etkileŒime tabidir. KeŒfedilmeyi bekleyen ve keŒfedildiėi zaman kim olduğumuzla ilgili duygumuzu güvence altına alacak olan bir gemiŒ içinde temellenmiŒ olmanın çok ötesinde, kimlik bizim gemiŒle ilgili anlatılara karŒı ya da bu anlatılar içinde kendimizi konumlandırma yollarına verdiğimiz isimdir.” (Hall, 1990:225).

Hall'e göre, bu ikinci yaklaşımda, kültürel kimlikler tarih ve kültür söylemleri içinde oluşan değişken özdeşleşme noktalarıdır. Sahip olunan değişmez bir özellik değil, konumlanmadır.

- Her zaman bir kimlik, yani bir konumlanma politikası vardır ve bunların “aşkın bir köken hukuku” içinde mutlak bir güvencesi yoktur.

Bu yüzden ikinci kültürel kimlik görüşü daha tedirgin edicidir: Sabit bir kökene ve kesintisiz çizgisel bir gelişime sahip değilse kimliğin oluşumunu nasıl anlayacağız? Benzerlik ve süreklilik, farklılık ve kopma eksenlerini, kimliğin içindeki “farklılık” (ayrım) oyunlarını inceleyerek (1998: 179-180).

Kültürü kavrama biimlerine göre, Türkiye'de hem medyanın popüler söyleminde, hem de akademik-entelektüel söylemde okkltrllge ve okkltrclge yaklaşımları sınıflamak mümkündür.

Alain Touraine, günümüzde kültürel temaların toplumsal ya da siyasal temalar üzerinde artan bir önceliği olduğunu ve büyük çatışmalar, büyük tercihler, büyük karşıtlıkların büyük kültürel sorunlar düzeyinde belirginleştiğini belirtir (2002: 200 ve 209).

- Çokkültürlülük de bu büyük kültürel sorunların önemli bölümünü değerlendirip analiz etmeye ve çözüm üretmeye çalışırken kullanılan ve yaygınlaşan kavramlardan biridir. Batı'da ve çeviriler yoluyla da Türkiye'de, çokkültürlülük kavramı etrafında gelişen yazın giderek artmaktadır.

Her yeni çalışma da kavramın ve çalışma alanının kapsamının ne olduğuna dair yeni açıklamalar getirmektedir. Bhikhu Parekh ise kitabında çokkültürlülüğü, kültürel çeşitliliğe olanak tanıyan ve onu koruyan bir siyasal teorinin temel unsuru olarak kavramsallaştırma çabasıdır. Çokkültürlülük konusundaki incelemeleri kuramsal olarak sınıflayan bir çalışma olarak bkz.: Cynthia Willet (1998)

- Parekh çokkültürlülüğü tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar/uygulamalar bütünüyle ilgili olarak kavramaktadır (3). Burada vurgulanan nokta, bireysel yönelimlerden kaynaklanan değil, kültürden kaynaklanan farklılıkların çokkültürlülükle ilgili olduğudur.